

Түрк тіллінеер

Чир үстүнде көп аймах чоннар чуртапча. Полған на чонның поэнының тілі, кибірі пар. Хай пірее тіллінеер мунар, миллионнар кизілер чоохтасчалар, че пірее тіллінеер, тізең, чүстең дее асхынах кизі.

Түрк тілліері монгол, тунгус-маньчжур, япон паза корей тілліерінеер хада алтай тілліері пірігізіне кірчелер. Алтай тілліерінеер чоохтасчатхан чоннарның саны 300 миллион кизее читче. Пу пірігіске кірчеткен тілліернің аразында туғаннас пары ам даа чахсы пілдістіг нимес, че оларның аразындағы чағыннасты, төйліесті киречілепчеткен көзідімнер илееде көп.

Россияда 100 азыра нация чуртапча. Оларның аразында көп кизі түрк тілліерінеер чоохтасча. Пасха тілліернеер тиннестірге, Россияда түрк тілліерінеер чоохтасчатхан чоннарның саны ікінчі орынны тутча. Че түрк тілліерінеер Россияда чоохтасчалар тізе, сын полбас. Тиксі тилекейнің аймах-пасха чирліерінде көп чоннар түрк тілліерінеер чоохтасчалар. Оларның көбізі Кавказта, Хара талайның ибіркизінде, Поволжьеде, Ортын Азияда паза Сибирьде чуртапчалар.

Көп түрк тілліг чон Украинаның, Белосуссияның, Литваның кидеркі чардығында паза Молдованың үстүнзархы саринда чуртапчалар. Оларның аразында гагаузтар, крым татарлары, караимнер, крымчактар паза урумнар.

Кавказтағы түрктернің аразында азербайджаннар, кумыктар, карачайлар, балкарлар, ногайлар паза трухменнер. Ставропольдағы туркменнерні трухменнер тіп адапчалар.

Поволжьеде паза Уралда татарлар, башкирлер паза чуваштар чуртапчалар.

Ортын Азияда паза Казахстанда узбектер, казахтар, каракалпактар, туркменнер паза хырғыстар чуртапчалар.

Сибирьде ідөк көп чон түрк тілліерінеер чоохтасчалар. Оларның аразында кидеркі сибирь татарлары, алтайлар, якуттар, долганнар, шорлар, тывалар, тофаларлар, чулымнар паза хакастар.

Азияның паза Европаның ыраххы пулуңнарындағы түрктернің дее саны илееде көп.

Иди туруктарның 40620 муң кизізі Азияда паза 2300 муң кизізі Европада чуртапча.

Уйгурларның көбізі Хыдатта чуртапча. Анда оларның саны 6120 муң кизее чит парған. Уйгурлардан пасха, Хыдатта салар, сарыг-югур чоннары пар. Идөк мында казахтар, хырғыстар, узбектер паза татарлар иледе көп.

Хакас тілі дее түрк тіллернің санына кірче. Аның прай түрк тіллерінең пик палғалызы пар. Че іскеркі түрк тіллеріне ол иң чағын. Öнінде, ол шор, тыва, якут, тофалар тіллерінең хада түрк тіллерінің уйгур-огуз кизегіне кірче. Хакас тілі пасха түрк тіллернең палғалыстығ полчатханы сөстерінең, тапсағларынаң, хозымнарынаң паза тиксі грамматиказынаң киречілепче. Пу сөстер прай түрк тіллерінде пар: *сүт, айран, суг, тағ, чол, чыл, хар, хан, көл, чүрек, кизи* паза даа пасхазы.

Мындағ төйлес сылтаанда хакас тілін чахсы пілчеткен кизее пасха даа түрк тіллерін үгренип аларға тың сидік полбас.

Идер тоғыстар

1. Текстті түрк тіліне тілбестеңер.

2. Сурығларға нандырыңар:

1. Чир үстүнде көп чон чуртапча ба?
2. Россияда нинче национальность чуртапча?
3. Хайзы түрк тіллері Россияда пар?
4. Хайзы түрк чоннар Россиядаң пасха хан чирлерде чуртапчалар?
5. Хакас тілі түрк тіллерінің хайдағ кизегіне кірче?
6. Түрк тіллерінің уйгур-огуз кизегіне хайзы тіллер кірчелер?
7. Хакас тілі пасха түрк тіллерінең палғалыстығ полчатханы хайди киречілепче?
8. Хакас тілін чахсы пілчеткен кизее пасха түрк тіллерін үгренип аларға тың сидік полар ба?
9. Ортын Азияда хайдағ түрк чоннары чуртапчалар?
10. Хайзы түрк чоннары Кавказта чуртапчалар?
11. Россияда көп түрк чоны чуртапча ба?
12. Сибирьде кемнер чуртапчалар?

13. Северде тўк тілінең чоохтасчатхан чоннар пар ба?

14. Хакас тілі тўрк тілдернің санына кірче бе?

3. Сиргек хыгырып алыңар. Тўрк тіл уйазына кірбинчеткен тілдерні пос чирлерге кире пас салыңар.

Азербайджаннар, армяннар, балкарлар, белорустар, башкирлер, гагаузтар, дунганнар, долганнар, калмыктар, кореецтер, крымчактар, ногайлар, монголлар, сахалар (якуттар), крым татарлары, талжиктер, трухменнер, тuroктар, тывалар, узбектер, уйгурлар, урумнар, хакастар, хыдаттар, хырғыстар, шорлар.

---

4. Хыгырыңар. Пос чирлерге үстүнзархы сибирь тўрк тілдерін пас салыңар.

Алтайлар, долганнар, кумыктар, карачайлар, казахтар, каракалпактар, караимнер, сахалар (якуттар), трухменнер, тuroктар, тывалар, уйгурлар, урумнар, хакастар, хырғыстар, шорлар.

---

5. Пос чирлерге киліскек хозымнар кире пас салыңар, нименің хозымы полганын үстүнде таныхтаңар.

1. Чир үстүн ___ көп аймах чон ___ чуртап ___.
2. Полған на чон ___ позы ___ тіл ___, кибір ___ пар.
3. Россия ___ 100 азыра нация чуртап ___.
4. Көп тўрк тілліг чон Украина ___, Белосуссия ___, Литва ___ кидеркі чардығын ___.

паза Молдова____ үстүнзархы саринда чуртапча____.

6. Хакас тілі пасха түрк тіллер____ палғалыстығ полчатханы сөстері____, тапсағлары____, хозымнары____ паза тиксі грамматиказы____ киречілеп____.

Тузаланған литература

1. Ekrem Arıkoğlu. Örnekli Hakasça-Türkçe Sözlük. Ankara: Akçağ Yay.
2. Абумова О.Д., Боргоякова Т.Н., Чанков Д.И. Хакас тілі (хығырчаң книга). - Ағбан: Хакас книга издательствозы, 2005. - 116 с.
3. Хакасско-русский словарь = Хакас-орыс сөстік. - Новосибирск: Наука, 2006. - 1114 с.
4. Газета «Хабар»: <http://khakaschiry.ru>